

**SZLÁV KULTÚRÁK, IRODALMAK
ÉS NYELVEK**

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE
Urkom Aleksander

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Pomáz Város Önkormányzata
Pomázi Szerb Nemzetiségi Önkormányzat
Terézvárosi Szerb Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK
Horváth Futó Hargita
Láncz Irén

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-284-924-9

TARTALOM

URKOM ALEKSANDER	
Előszó	7
CSÁSZÁRI ÉVA	
Családnév magyarosítások Répáshután	9
DUDÁS ELŐD	
Magyar hatás a 16. századi kaj-horvát helyesírásban	19
DUDÁS MÁRIA	
Színesen szólnak a magyar és bolgár frazémák.....	29
FEDOSZOV OLEG	
Szláv jövevényfrazémák Bárdosi Vilmos új szótárában (magyar-szláv frazeológiai párhuzamok)	47
ISTVÁN ANNA	
Jozef Ignác Bajza és Faludi Ferenc	65
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA	
A mindennapok csapdájában. Egzisztenciális elemek Karel Čapek és Milan Kundera válogatott elbeszéléseiben	77
KISS SZEMÁN RÓBERT	
A nemzeti emblematizmus sajátosságai Kollár <i>Szlávia</i> <i>leányában</i> némely szerb (illír) példa alapján	89
LUKÁCS ISTVÁN	
Miroslav Krleža és a film.....	103

LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA

Küzmics István Újszövetség-fordításának lehetséges magyar mintái 113

MENYHÁRT KRISZTINA

A bolgár nemzetiség nyelvi helyzete a demográfiai és a nyelvészeti kutatások tükrében.....127

PAVIČIĆ MLADEN

Esterházy Péter *A szív segédigéi* című regényének két, Jože Hradil által készített fordítása 145

URKOM ALEKSANDER

Modern technológiák az idegen nyelv oktatásában 163

VIG ISTVÁN

Pünkösöd, barát, mise, ádvent

Megjegyzések a magyar keresztény terminológia néhány szavának eredetével kapcsolatban 177

ZSILÁK MÁRIA

Az alföldi szlovákság szerb kapcsolatai 189

Püünkösd, barát, mise, ádvént

Megjegyzések a magyar keresztény terminológia néhány szavának eredetével kapcsolatban

VIG ISTVÁN

A magyar nyelv keresztény terminológiájában számos jövevényszó található. Eredetükkel kapcsolatban a szakirodalom sok esetben bizonytalan, egyszerre többféle (különböző szláv, latin, olasz, német) származtatást is lehetségesnek tart. Új szempontok felhasználásával arra vállalkoztunk, hogy a címben megjelölt szavak eredetét pontosabban határozzuk meg. Eme szempontok alapján a keresztény térítés két szakaszra osztható, ennek megfelelően a hozzájuk kapcsolódó szókincs is különböző fogalomkörökbe osztható.

Az új szempontok felhasználása előrelépést jelentett a vizsgált szavak eredetének pontosításában. Közelebb vitt az eredet megállapításához (püünkösd, ádvént), kiküszöbölte a nehezen tartható kettős átvételt (barát), és nagymértékben valószínűsítette a latin eredetet (mise). Reményre ad okot, hogy a teljes magyar keresztény terminológia eredetének pontosításában az új szempontok nagyon hasznosak lesznek. Ha nem is lehet majd minden egyes szó eredetével kapcsolatban egyetlen etimont megállapítani, arra mindenképpen alkalmasak lesznek, hogy segítségükkel az oda nem illő etimonokat ki lehessen szűrni.

Kulcsszavak: magyar keresztény terminológia, jövevényszavak, etimológia, püünkösd, ádvént, mise

1 BEVEZETÉS

Ismeretes, hogy a magyar szókincs idegen eredetű elemei közül a szláv jövevényszavak aránya a legnagyobb (ZOLTÁN, 2005: 11; ZOLTÁN, 2014: 205). Ismert az is, hogy sok tükörszavunk és kifejezésünk szláv minta alapján keletkezett. Több ízben hangsúlyozták azt is, hogy a „... keresztény vallás magyar terminológiájában nagyszámú szláv jövevényszó és szláv mintára alkotott tükörszó van...” (KISS, 1976: 56, vö.

még 74-75). Ezek a megállapítások általában egy-egy kifejezés szláv eredetének az indoklásával kapcsolatban, általános bizonyító érvként fogalmazódtak meg. A magyar keresztény terminológia biztosan vagy feltehetőleg szláv eredetű szavainak etimójával kapcsolatban azonban az átadó nyelvek meghatározását illetően sok a bizonytalanság.

Új szempontok érvényesítésével már most, az eddigi kutatások eredményeinek alapján pontosabban meg lehet állapítani keresztény terminológiánk több szavának eredetét. Ebben a cikkben ezt kívánjuk igazolni a címben említett szavak eredetének új értelmezésével. Az új szempontok az elmúlt évtizedekben a történelmi középkor-kutatásokban elért eredményeken alapulnak.

2 A KERESZTÉNY TÉRÍTÉS

A keresztény vallás elterjesztését két szakaszra oszthatjuk. Az első a tulajdonképpeni térítést, a második pedig a térítést folytató tevékenységet, a hit megerősítését foglalja magába (PADBERG, 2003: 400 kk.). Az első lépcsőben a térítők a keresztény hit előnyeiről kívánták hallgatóságukat meggyőzni. Ennek egyik eszköze az ún. *térítő prédikáció* volt. Annak ellenére, hogy nem őrződött meg ilyen szöveg, a legújabb kutatásnak sikerült más jellegű forrásokban eme prédikáció-típus legfontosabb tematikus jellemzőit azonosítani.¹ A források szerint a misszionáriusok a pogányokkal való kapcsolatfelvételük elején mondták el őket, de meggyőző erejükben okkal kételkedhetünk. Valószínű, hogy a misszionáriusok egyéb alkalmakkor is beszédet tartottak a megtérítendőknél, és bevatták őket az új hit alapelveibe. A keresztelésnek ugyanis alapfeltétele volt, hogy a megkeresztelendők a Miatyánkot,

¹PADBERG, 2003: 12-13. A térítő prédikációk elemeit tartalmazza V. Bonifác pápa Edwinhez, Northumbria királyához 625-ben küldött pásztorlevele, II. Gergely pápának a szászokhoz 722-ben intézett levele, valamint a Willibrord térítőről írt életrajz egyes részei (PADBERG, 2003: 69-182).

a Hiszekegyet és Krisztus szenvedéstörténetét valamilyen szinten ismerjék, ill. a keresztelési szertartás során választ tudjanak adni a hit megerősítésével és a sátán megtagadásával kapcsolatos kérdésekre² A keresztelésre való egy hetes felkészítés és vizsga nem biztos, hogy ezt a célt meg tudta valósítani, ezért gondolunk az egyéb, már jelzett alkalmakra. A térítés a kereszteléssel zárult: a megkereszteltek ezzel léptek be a keresztények közösségébe.

A második szakasz, a térítést folytató tevékenység hosszú időt vett igénybe (PADBERG, 2003: 400 k.). Magyarországon is hasonló volt a helyzet, ugyanakkor időbeli elcsúszásokat is lehetségesnek kell tartanunk. Valószínű ugyanis, hogy a térítés nem egy időben fejeződött be, ami azt is magával hozta, hogy a második szakasz egyes vidékeken már korábban elkezdődött. A térítést folytató tevékenység, a hit megerősítése több cselekvési formát ölelt fel. A misén elhangzott úgynevezett *tanító prédikációknak* és a hívők sokoldalú lelki gondozásának célja az újonnan megkereszteltek hitének elmélyítése volt, amely az új vallás etikai, erkölcsi, viselkedésbeli előírásainak tanításával párosult. Szintén ehhez a szakaszhoz tartozott az egyházszerzet kiépítése, a papok képzése, a templomok és kolostorok építése, berendezése és felszerelése.

Magyarországon a nyugati térítés bizonyos előzmények után Sankt Gallen-i Brunó püspök érkezésével 972-ben kezdődött el, és ettől kezdve folyamatos volt (GYÖRFFY, 1983: 68-70, 72, 78; GYÖRFFY, 1984: 730). A magyar egyházszerzet alapjait az esztergomi érsekség megalapításával rakták le 1001-ben, majd 1009-ben átszervezték az addigi egyházszervezetet új püspökségek megalapításával, a meglévők átszervezésével és monostorok alapításával (GYÖRFFY, 1983: 177 kk.; GYÖRFFY, 1984: 771 kk.). A templomépítések 1009 után kaptak lendületet, és ezzel kapcsolatos, hogy Szt. István kötelezővé tette a templomba járást (GYÖRFFY, 1984:

² Ezt a tudást csak a megtérítendő, megkeresztelendő anyanyelvén lehetett közvetíteni (ANGENENDT, 1990: 426, 344-345, 438).

775–776). Az egyházszerkezet továbbfejlesztése Szt. László király (1077–1095) nevéhez fűződik. Új püspökségek alapítására került sor, új templomokat emeltek, illetve a belháborúban tönkrementeket újjáépítették (GYÖRFFY, 1984: 916–920). László nemcsak a meglévő monostorokat gyarapította, hanem újakat is alapított (GYÖRFFY, 1984: 924–926). A templomok hálózatának megteremtésével kialakultak a rendszeres vallásgyakorlás feltételei is (GYÖRFFY, 1984: 920–921). Az új vallás gyakorlása nem volt még teljes, ugyanis az 1092-ben tartott szabolcsi zsinat határozatai komoly büntetést helyeztek kilátásba a vasárnap templomba nem járókkal szemben (GYÖRFFY, 1984: 920–921). Az új hit elterjedése nem ment zökkenők nélkül, és nem mondható el, hogy a 11. sz. végén maradéktalanul győzedelmeskedett. A két pogánylázadás (1046-ban és 1061-ben) is, attól függetlenül, hogy milyen társadalmi indítékaik voltak, a még élő pogány hagyományokra vetnek fényt (GYÖRFFY, 1984: 844–847, 866–867). A pogány szokások, amelyek legtovább a temetkezési szokásokban éltek tovább, 1100 körül szűntek meg.

3 AZ EGYHÁZI SZÓKINCSES FELSZTÁSA

A fent elmondottak alapján az egyházi szókinces időben és – részben tematikailag – két csoportra osztható. Az elsőbe a térítéshez köthető szavak tartoznak. Ebbe a körbe tartoznak a 1) három térítő prédikáció legfontosabb szavai³; 2) azoknak a szövegrészeknek a szavai, amelyek térítő prédikációnak tekinthetők, és más forrásokban azonosítottunk⁴; 3) a Miatyánk és a Hiszekegy kifejezései; 4) a kereszteléskor a hit megerősítésével és az ördög megtagadásával kapcsolatos formula szavai; 5) azok a szavak, amelyek feltételezésünk

³ Vö. 1. jegyzet.

⁴ Szt. Adalbert életrajza (*Vita et passio Sancti Adalberti...*) és Bamberg-i Ottó térítő püspök életrajza (*Heribordi Dialogus...*; WEINRICH, 2005: 57, 59, 105; 362, 363).

szerint Krisztus szenvedéstörténetéből a legnagyobb valószínűséggel elhangzottak (pl. jászol, töviskoszorú, kízás stb.); 6) a három legfontosabb ünnep (karácsony, húsvét, pünkösöd) elnevezései. Nem tűnt indokoltnak, hogy az első csoportba tartozó szavakat kisebb fogalomkörökbe soroljuk be, a hangsúly az időrenden van.

A második, a térítést követő szakaszhoz kapcsolódó szavak erősen eltérő tematikájuk miatt kisebb fogalmi csoportokba osztottuk. Besorolásukhoz Martin Fuß (2000) felosztásából indultunk ki, de a jobb áttekinthetőség érdekében egyszerűsítettünk rajta. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy egyetlen fogalomkörök szerint való csoportosítás sem tökéletes, és bizonyos mértékig önkényes. Nem véletlen, hogy a gyakorlatilag teljességre törő ilyen típusú osztályozás (HALLIG/WARTBURG 1963) nehezen ültethető át a gyakorlatba, és csak néhány esetben talált követőre. Az általunk megállapított fogalomkörök a következők: 1) a tanító prédikáció és a hozzá kapcsolódó oktató-felvilágosító tevékenység; 2) az egyházszerkezet; 3) a vallás gyakorlása (szóban és tettben); 4) tárgyi kultúra (épületek, tárgyak, eszközök); 5) az egyházi év kifejezései (ünnepnapok, ünnepi időszakok, a hét napjainak nevei). Az alábbiakban a térítés, az egyházszerkezet, a vallás gyakorlása és az egyházi év kifejezései közül egy-egy szó eredtét vizsgáljuk meg közelebbről.

4. 1 Pünkösöd (szn.: 1138/1329; kn.: 1500 k.) a térítéshez kapcsolódó szó. KNIEZSA (1974: 928-929) úgy véli, hogy a szó hangtanilag nem vezethető le az olaszból, és a szlovén származtatás sem állja meg a helyét. Véleménye szerint, amelyet eldöntendő kérdésként fogalmaz meg, az etimon ófn. *pfinkusti, vagy kf. *pinkesti* lehet. Ezzel szemben a TESz (3: 321) a magyar szó lehetséges szláv, olasz és német eredete közül az olasz származást tartja hangtani szempontból a legvalószínűbbnek, a második helyen az ófn. eredetet, és a harmadikon legkevésbé valószínűként a szláv származtatást.

Az itáliai eredet igazolására a TESz velencei *pintecoste*, friauli *pentkosti*, júliai *pintikost*, anconai *pentkost* alakokat idéz.

Ezzel a származtatással kapcsolatban is komoly kétségek merülnek fel. Először is, mi köze lehet történetileg és nyelvileg egy közép-itáliai város (Ancona) nyelvjárásának a magyar nyelvhez, ill. a magyarországi térítéshez? Másodsor, a friauli és júliai nyelvi adatoknak sincs bizonyító erejük. A júliai kifejezés tipológiailag nagyon eltérő, venetói és friauli dialektusokat jelöl. Jól látható ez például Enrico Rosamani (1958) júliai szótárának alcíméből (*Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella regione giuliano-dalmata quale essa era stata costituita di comune accordo tra i due Stati interessati nel convegno di Rapallo del 12-XII-1920*). Szavai között venetói (velencei, chioggiai, bellunói stb.) nyelvjárások, friauli dialektusok és tipológiailag a venetói nyelvjárásokhoz tartozó isztriai, dalmáciai dialektusok szóanyagát szerepelteti. Az említett terület közigazgatásilag a két világháború között a Venezia Giulia nevet viselte, hozzá tartozott Friaulon kívül Trieszt és környéke, továbbá az Isztriai-félsziget, Fiume/Rijeka, Cherso/Cres és Lussino/Lošinj szigetek, valamint Zara/Zadar. A második világháború után új nevet – Friuli-Venezia Giulia – és speciális autonóm státuszt kapott, és elveszítette Trieszttől keletre és délkeletre eső területeit.

Megjegyzendő még, hogy a friauli nyelvjárások presztízse is minimális volt. Az említett nyelvjárások anyanyelvű beszélői térítettek volna Magyarországon? Ez a feltételezés történelmi és nyelvészeti szempontok alapján is kizárható.

Az olasz irodalmi nyelv *pentecoste* 'pünkösd' szava tudós szóátvétel a latinból (*pentecōste(m)*; DELIUN: 1164), és egészen biztosan tudós átvétel (az irodalmi olaszból vagy a latinból) a TESz által említett nyelvjárásokban is.

Az EWUng (2: 1221) is olasz vagy német eredetet valószínűsít, ahogyan az ESz (674) is északolasz és német eredetet tart lehetségesnek. Északolasz *pentkōsti* és olasz *pentecoste* alakokat említ. Első szava a TESz friauli és nem északolasz (!) szavával azonos. A német etimonok között kései ófn. *pinkesten* (t. sz. tárgyeset), és kfn. *pfingesten* (t. sz. részes eset) alakokat említ, hangtani okokból inkább az itáliai eredetet tartja valószínűbbnek. Legvalószínűbbnek a latin eredetet tartjuk,

mert átvétele se kultúrtörténeti, se nyelvészeti akadályba nem ütközik. A főnév végleges eredetének megállapítása még további kutatást igényel. Semmi nem indokolja annak feltételezését, hogy a térítők ne a latin kifejezést használták volna, ami iskolázottságuk alapján megalapozottnak látszik.

4.2 Barát (hn. 1153/1347; kn. 1195 k.) az egyházszervezet szó-kincséhez tartozik. A TESz (1: 246) R. szlovák **bratъ* forrásra gondol, de a magyar szó kétféle jelentése különböző szláv nyelvekből származhat. Ezt erősíti meg többi etimológiai szótárunk is (EWUng: 81; ESz: 56). Kniezsa (1974: 80–81) határozottan kettős átvétellel számol. A 'monachus, Mönch, szerzetes' jelentésű főnév a horvátból, az 'amicus' (1200 k.) bármely szláv nyelvből származhat. A kettős szóátvétel feltételezése fölösleges. Véleményünk szerint a *bratъ* 'nem ellenség, barát' jelentéssel került be a magyarba a honfoglalás idején vagy röviddel azután, és eredetileg valószínűleg csak a nem ellenséges szándékú szláv lakosság tagjaira vonatkozott. Nehéz ugyanis elképzelni, hogy a magyar nyelvnek ne lett volna saját szava a honfoglalás korában a *barát* és az *ellenség* megnevezésére. Később nemcsak a szó denotátuma bővült, hanem ezzel egyidejűleg elveszítette 'nem ellenség' jelentésárnyalatát is. Feltevésünk egyben azt is megmagyarázza, hogy miért szorította ki az új átvétel régi magyar megfelelőjét. A *barát* 'szerzetes' jelentése a térítés idején, tehát a 9. sz. vége és legkésőbb a 11. sz. közepe között alakult ki. Egyházi személyek (lelképászorok, papok) a mai napig a *testvéreim* kifejezéssel szólítják meg gyülekezetük tagjait. A térítő szláv szerzetesek is anyanyelvükön a *testvéreim* (*bratrija/bratija* (*moja*)) (BABIČ, 2008: 99; vö. VASMER, 1986 1: 207-208) kifejezéssel fordultak hallgatóságukhoz, amelyet azután a tolmácsok a beszéd többi részével együtt lefordítottak.⁵ A magyar anyanyelvű

⁵ Vö. Bamberg-i Ottó püspök és térítő életrajzát (Heribordi Dialogus..., II: 18. WEINRICH, 2005: 366, 367): „*Fratres, emulor vos Dei emulacione.*” *Testvérek, Isten buzgó szeretetével szeretlek benneteket.*” Vö. 2Kor 11, 2: „Mert isteni buzgósággal buzgok értetek...”

hallgatóság egy része bizonyára kapcsolatba hozta a hallott kifejezést a már meggyökeresedett *barát* szóval, és barátnak kezdte nevezni a szerzeteseket, így az új jelentés gyökeret eresztett. Egy adott foglalkozást űző vagy etnikai csoport elnevezése jellemző, gyakran használt kifejezéseik vagy egyéb külsőségeik (pl. ruházatuk) alapján nem megy ritkaságszám-
ba. Ilyen pl. a *digó* (1835) 'olasz ember, Italiener' főnév (< velencei *mi digo* '(én) mondom'). A TESz vel. *digo* szóra gondol (az *i* /i:/ fonémán jelölt ékezeze indokolatlan). Az EWUng trieszti *digo* adatot 'hör mal, ide halgass' alakot idéz. A trieszti nagyszótárban csak a *Mi digo* 'si capisce, magától értetődik' szerepel (GDDT: 201). Az EWUng velencei és friauli *digo* jelentéseit 'ich sag's dir doch, mondom neked'; paß auf, figyelj; verstanden? érthető?' se Boerio velencei (DDV), se a friauli nagyszótár (NPir) nem tartalmazza. Az (ESz: 145) északolasz *digo* eredetet említ, de nyelvjárási részletekbe nem bocsátkozik. A *vigéc* (1884) 'kereskedelmi utazó, ügynök' (< német *Wie geht 's?* 'Hogy van/vagy'; TESz 3: 1142; EWUng 2: 1634; ESz: 913-914); a *csuhás* 'gúnyos katolikus pap vagy szerzetes' (< csuha, ÉkSz 2003: 204; TESz 1: 569-570; EWUng 1: 233; ESz: 128). De az óegyházi szlávban is adatolt a *чръньць* 'szerzetes' (< *чрънь*, mn. 'fekete, sötét') a *мъничъ* 'ua.' (< gör. *μοναχός*) mellett (SADNIK/AIZETMÜLLER, 1955: 17, 59). A *barát* főnév ugyan a térítés idejében kapta meg 'szerzetes' jelentését, de a fogalomkörök szerinti besorolása miatt tárgyalására itt kerítettünk sort.

4.3 Mise (1372 u./1448 k.) a vallás gyakorlása (szóban és tettben) fogalomkörbe tartozó szó. Kniezsa (1974: 694) szerint az óegyházi szláv *mъša* átvétele. Mások szerint latin eredetű. A TESz (2: 934-935) a lat. *missa* átvételére gondol, de nem zárja ki az ún. szláv közvetítést sem. Eszerint a szó mégis szláv eredetű, csak a szlávban latin szóra megy vissza. Az EWUng szerint a szó különböző nyelvekből való átvétel. Az etimonnak *i* és rövid *š*-t [helyesen /i/ és / / fonémát] kellett tartalmaznia. Ugyanezt a véleményt osztja az ESz (541) is. Mi inkább a latin eredet felé hajlunk. A magyar nyelvben

szinte elenyésző a vallás gyakorlásával kapcsolatos biztosan szláv eredetű szavak száma, annál több viszont a latin jövevényszavaké (*eleváció, konfirmál, litánia, monstrancia, officium, ordináció, penitencia, prédikál, prédikáció, vesperás, vigília*), illetve az olyan magyar kifejezéseké, amelyek vagy latin mintára alkotott tükörszavak, vagy a latin nyelv ösztönzőleg hatott megalkotásukhoz (*böjt, búcsú, búcsújárás, búcsújáró, bűnbánat, esküszik, feloldoz, feloldozás, fohász, fölszentel, gyónik, gyógyás, hálaadás, hálaadó, hitvallás, körmenet, szentbeszéd, szentség, szertartás, úrfelmutatás, vezekel, vezeklés*). A latin kifejezéseket a nyugatról érkezett egyházi személyek anyanyelvüktől függetlenül közvetítették a magyar nyelvbe.

4.4 Ádvent (1470) az egyházi év kifejezéseinek fogalomkörébe tartozó szó. Kniezsa (1974: 583–584) a szláv, ill. latin eredet között ingadozik. Szerinte a szláv eredet (vö. kaj-horvát, szlov., cseh, szlovák *advent*, lengyel. *adwent*) mellett az szól, hogy az *adventus -us* végződése hiányzik a magyar szóból. Ugyanakkor a szláv etimon feltételezését két tényező gyengíti. Először az, hogy a magyarban léteznek latin eredetű, *-us* végződés nélküli szavak – *mód, kar, stb.*, – másodsor pedig az, hogy a szó a szlávban aránylag nagyon kései, a 12. sz. utáni korszakra mutat. A TESz (1: 98–99) óvatos, amikor valószínű latin eredetet tételez fel, de a szláv közvetítést kizárja. A kérdés most már az, miért csak valószínű a latin eredet? Elvileg a német származtatást sem lehet kizárni. A kfn. korából adatolt az *advent*, vö. még a közép-almémet kori *advente* alakot (KLUGE, 1999: 16). A szó viszonylag késői adatolásának a német és szláv nyelvterületen nincs sok bizonyító értéke. Tekintettel arra, hogy a kifejezés Krisztus születésével kapcsolatos, joggal tételezhetjük föl, hogy kései adatoltsága ellenére minden, keresztény hitre áttért nép nyelvében legkésőbb a hit megerősítése szakaszának valószínűleg már az elején megjelent. Az EWUng (8) és az ESz latin jövevényszónak tartja. Véleményünk szerint a magyar szó német eredetét sem lehet kizárni. A probléma még további tisztázásra szorul.

5 ÖSSZEFOGLALÁS

Az új szempontok felhasználása előrelépést jelentett a vizsgált szavak eredetének pontosításában. Közelebb vitt az eredet megállapításához (*pünkösöd, advent*), kiküszöbölte a nehezen tartható kettős átvételt (*barát*), és nagymértékben valószínűsítette a latin eredetet (*mise*). Reményre ad okot, hogy a teljes magyar keresztény terminológia eredetének pontosításában az új szempontok nagyon hasznosak lesznek. Ha nem is lehet majd minden egyes szó eredetével kapcsolatban egyetlen etimont megállapítani, arra mindenképpen alkalmasak lesznek, hogy segítségükkel az oda nem illő etimonokat ki lehessen szűrni.

IRODALOM

- ANGENENDT Arnold, 1990: *Das Frühmittelalter*. Stuttgart-Berlin-Köln: Kohlhammer.
- BABIČ Vanda, 2008: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- DELIUN = CORTELAZZO Manlio/ZOLLI Paolo, (eds.): *Dizionario etimologico della lingua italiana. Seconda edizione in volume unico*. Bologna: Zanichelli, 1999.
- DDDV = BOERIO Giuseppe: *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia, 1856. [Rist. anastatica. Firenze: Giunti Martello, 1980].
- ESz = ZAICZ Gábor, (ed.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.
- EWUng = BENKŐ Loránd, (ed.): *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1995.
- ÉKSz = PUSZTAI Ferenc (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

- FUß Martin, 2000: *Die religiöse Lexik des Althochdeutschen und Altsächsischen*. Frankfurt am Main: Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. [Europäische Hochschulschriften. Reihe I. Deutsche Sprache und Literatur]
- GDDT = DORIA Mario: *Grande dizionario del dialetto triestino. Storico etimologico fraseologico*. Con la collaborazione di Claudio Noliani. Trieste: Edizioni de „Il Meridiano“, 1987.
- GYÖRFFY György, 1983: *Istoán király és műve*. Második kiadás. Budapest: Gondolat.
- –, 1984: *Államszervezés. A magyar állam megszilárdulása. Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1241-ig*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1. 717–834. 2. 893–894.
- HALLIG Rudolf/von WARTBURG Walter, 1963: *Begriffsystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Berlin: Akademie-Verlag.
- KISS Lajos, 1976: *Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban*. Budapest: Akadémiai Kiadó [Nyelvtudományi Értekezések, 92.].
- KLUGE Friedrich, 1999: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von Elmar Seebold*. 23., erweiterte Auflage. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- KNIEZSA István, 1974: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. Második kiadás. I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- von PADBERG, Lutz E. 2003: *Die Inszenierung religiöser Konfrontationen. Theorie und Praxis der Missionspredigten im frühen Mittelalter*. Stuttgart: Anton Hiersemann.
- NPir = PIRONA Giulio Andrea/CARLETTI Ercole/CORNALI Giovanni Battista: *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano*. Seconda ediz. con aggiunte e correzioni di Giovanni Frau. Udine: Società filologica friulana, 1992.
- ROSAMANI Enrico, 1958: *Vocabolario giuliano*. Bologna: Cappelli.
- SADNIK Linda/AITZETMÜLLER Rudolf, (eds.) 1955: *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. Heidelberg: Winter.

- TESz = BENKŐ Loránd, (ed.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I-IV.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 1967–1984.
- VASMER Max, 1986: *Этимологический словарь русского языка.* 1–4. Москва: Прогресс. ²1986–1987 [Russisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1950–1958].
- WEINRICH Lorenz, (ed.). 2005: *Heiligenleben zur deutsch-slawischen Geschichte. Adalbert von Prag und Otto von Bamberg.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. [Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr-vom-Stein-Gedächtnisausgabe. Band XXIII]
- ZOLTÁN András, 2005: *Szavak, szólások, szövegek. Nyelvészeti és filológiai tanulmányok.* Budapest: Lucidus Kiadó.
- –, 2014: *A magyar-szláv nyelvi kapcsolatok. Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 205–210.